CONSTANTINA RAVECA BULEU

CONSTRUCŢIA IMAGINII DE ROL ÎN MEMORIALISTICA LUI SEXTIL PUŞCARIU

Pe scena socială, individul se converteşte, îndeobşte (in)voluntar, în subiectul unei serii întregi de performări, de roluri sociale şi culturale înzestrate cu miză simbolică, ideală sau materială, centrul de greutate al acestor performări fiind imaginea pe care el şi-o construieşte şi o proiectează în afară, lăsând-o pradă negocierii dublu tranzitive dintre ipostaza iniţială creată de el şi *feedback*-ul imaginativ al mediului în care ea ajunge. Profilată în *background*-ul fiecărei acţiuni, ca un soi de eminenţă cenuşie a ei, „imaginea de rol", definită ca atare de către Kenneth Boulding[1], se configurează prioritar ca imagine de sine a unui individ. Ea poate debuta ca o schiţă a imaginii publice pe care un individ o are despre sine (sau, mai corect, şi-o construieşte despre sine), dar se converteşte în „imagine de rol" din momentul în care ea este transmisă şi împărtăşită celor din jur. Consecinţa este o conduită accentuat modelată şi controlată de „imaginea de rol", conformă cu ea şi explicit asumată ca atare. Modulaţiile acestei imagini reflectă poziţia individului într-o anumită societate, circumstanţele sale publice, politice sau instituţionale, rolul jucat de către cineva în cadrul unei organizaţii. Pe de altă parte, individul nu se adaptează în mod pasiv rolului său, ci îşi reorganizează rolul prin reajustarea propriei imagini specifice, proces influenţat de mesajele primite, de acţiunile celorlalţi actori ai câmpului social, de previziunile privind acţiunile viitoare ale acestora, de felul în care cineva conturează imaginile de rol ale celor din jurul său, de numărul indivizilor afectaţi de fiecare decizie luată sau de circumstanţele istorice.

În cazul memoriilor, scrise cu o acută conştiinţă a posterităţii, a proiectării imaginii dinamice a unei individualităţi pe o scenă unde aceasta poate fi masiv comentată, contestată, negociată, administrarea imaginii de rol implică o atenţie mai mare acordată constantelor comportamentale şi valorice. Acest aspect devine pregnant în cazul unui proiect memorialistic precum cel al lui Sextil Puşcariu, construit la convergenţa dintre autenticitate şi artisticitate, într-un mediu aparent difuz de notaţie zilnică (uneori arid obiectivă, alteori intens subiectivizată), retrospecţie, încorporări epistolare, proiecte şi portretizări mai mult sau mai puţin hagiografice. „Aparent difuz", deoarece în cazul memoriilor lui Sextil Puşcariu, spontaneitatea jurnalului este instrumentalizată pozitiv în dezvoltarea unui proiect personal minuţios elaborat, în care constantele de viziune sunt subliniate prin conexiuni şi grupări tematice, iar constantele de rol devin vizibile graţie repetiţiilor. Mai mult decât atât, în cazul lui Sextil Puşcariu avem de a face cu un memorialist extrem de atent la receptarea

[1] Kenneth E. Boulding, *The Image. Knowledge in Life and Society*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1997, p. 60.

Caietele Sextil Puşcariu, II, 2015, Cluj-Napoca, p. 542–553

BDD-A22927 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:38:02 UTC)

discursului său, un autor[2] care elaborează o întreagă strategie[3] menită să pregătească cititorul postum să-i înţeleagă discursul şi convingerile, să intre în dialog cu el. În masa memoriilor, emergenţa scriitorului care îşi delimitează şi îşi teoretizează rolul intră deseori în convergenţă cu impulsul pedagogic. Astfel, făcând inventarul schimbărilor petrecute la patruzeci de ani, Sextil Puşcariu constată trecerea de la uşurinţa exuberantă a scrisului său din tinereţe la concizia responsabilă, lipsită de improvizaţii a scrisului său matur. Simetric, el apreciază mutaţia preocupărilor diaristice de la egocentrismul tinereţii (evitat graţie nescrierii memoriilor acelor ani) la înscrierea altruistă într-o construcţie transgeneraţională, inspirată explicit de modelul Buddenbrook (*ibidem*, p. 177), memoriile având valoarea unui document menit să demonstreze copiilor săi faptul că el a construit ceva, că acţiunile sale au fost consecinţa unei triade formate din „idei generoase", „fire cumpătată" şi „minte sănătoasă" (*ibidem*, p. 178).

În cazul memoriilor lui Sextil Puşcariu, imaginea de rol este una compozită, fiecare aspect al ei fiind asumat în virtutea unui principiu ordonator subtil diseminat – datoria – şi dezvoltat de autorul lor atât la palierul acţiunilor consemnate, cât şi la palierul reflexiv. De pildă, în momentul mobilizării generale prilejuite de intrarea Imperiului Austro-Ungar în Primul Război Mondial, evaluându-şi opţiunile (inclusiv posibilitatea neprezentării), Sextil Puşcariu notează:

> „Între toate sentimentele ce mă stăpâneau, unul singur domina: sentimentul datoriei. Raţiunea nu avea voie să vorbească. Orice alt raţionament trebuia să înceteze din momentul când stările excepţionale erau decretate, şi dintre toate convenţiile omeneşti, cea mai monstruoasă, care te mână la moarte fără să ai dreptul de a protesta, era cea recunoscută de toţi" (*ibidem*, p. 7).

Departe de a acţiona ca principiu absolut în sfera acţiunilor personale, datoria justifică prezenţa sub arme a câtorva zeci de mii de români din Imperiu, în ciuda potenţialei beligeranţe cu România, orice abatere de la ea fiind ironic sancţionată de către memorialist.

În prima parte a memoriilor, dedicată experienţei sale de ofiţer în Primul Război Mondial, Sextil Puşcariu configurează probabil cel mai inadecvat rol pe care a fost nevoit să şi-l asume – acela de soldat al Imperiului Austro-Ungar. Este o incongruenţă structurală aici, datorată orientării sale pacifiste, reiterată constant şi reflectată de intensitatea scăzută cu care receptează războiul, de retragerile constante din ro-

[2] Vezi Sextil Puşcariu, *Memorii*. Ediţie de Magdalena Vulpe. Prefaţă de Ion Bulei. Note de Ion Bulei şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

[3] Explicând structura memoriilor sale şi opţiunile discursului, Sextil Puşcariu scrie: „De obicei, asemenea lucruri se scriu în introduceri. Dar experienţa mă învaţă că, la începutul unei cărţi, cititorul nu e pregătit ca să le înţeleagă. De altfel, o scriere care are nevoie de a da lectorului astfel de îndrumări nu se recomandă bine, căci cel ce citeşte o carte trebuie să ajungă singur la convingerile despre ea la care ar dori autorul. Dar fiindcă uneori cel care scrie simte nevoia de a sta de vorbă cu cel care-l citeşte, cel mai bine e să o facă atunci când îi trece prin minte acest gând şi să nu-l amâne până la urmă, când se scriu introducerile [...]" (*ibidem*, p. 34).

BDD-A22927 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:38:02 UTC)

lul de ofiţer în rolul de filolog. Inadvertenţa de rol apare marcată şi la palierul ludic al coincidenţelor, unde sugestia de rol incomplet este dată de absenţa uniformei în momentul prezentării la colonelul comandant de regiment, care-i sugerează prin compensaţie să-şi croiască o uniformă improvizată, adecvată statutului de (pseudo)soldat, prea puţin plauzibil pentru experienţa reală a războiului. Inadecvarea se manifestă şi în raport cu „spiritul războinic" actualizat în cei mai mulţi dintre ofiţeri, manifestat prin licenţe de comportament; complet înăbuşit de rolul de familist fericit în care Puşcariu se retrage de cele mai multe ori din faţa armelor, el inserează în text reverii de genul: „[...] adorm cu gândul la puii mei iubiţi de acasă". În acelaşi perimetru familial, fiecare concediu echivalează cu o şansă de a înmagazina putere, de a găsi resursele necesare rezistenţei psihice pe front.

Există însă şi excepţii, momente în care rolul militar se insinuează în conştiinţa sa şi entuziasmul eroic al războiului îl contaminează pe autor:

> „Plecarea bateriilor îmi dădu şi mie nişte fiori de înălţare sufletească. Căci nu se poate ca nebunia generală, psihoza de eroism să nu te cuprindă în astfel de momente sărbătoreşti" (*ibidem,* p. 12).

Contaminarea se dovedeşte însă benignă la contactul cu instrumentele oficiale de propagandă, Sextil Puşcariu demascând acţiunea falsificatoare a gazetelor şi a buletinelor militare, preeminenţă având în acest caz perspectiva iniţiatului, a ofiţerului care cunoaşte pregătirea militară a forţelor angrenate în luptă. Denaturarea adevărului îl vizează personal, atunci când două dintre reviste („Adevărul" şi „Dimineaţa") îi confirmă moartea, Puşcariu fiind pus în situaţia de a înlocui necrologul cu o dezminţire.

Conjugată cu acutul simţ al datoriei, inadecvarea se estompează pe front. Deşi îşi menţine părerea nu tocmai bună despre ofiţerii de carieră, ofiţerul în rezervă Sextil Puşcariu îşi asumă generic sporul calitativ al rolului:

> „Ceea ce se cerea de la noi ofiţerii de rezervă era absurd. Dar aproape toţi eram oameni aşezaţi, cu simţ de răspundere şi învăţaţi să muncim, încât, după ce ne introduceam în lucrul nostru, îl făceam mai bine decât ofiţerii activi, deprinşi să se facă toate numai de teama superiorului, salvând aparenţele [...]" (*ibidem,* p. 28).

Memoriile consemnează mândria cu care ofiţerul Puşcariu accentuează deosebirea dintre coloana sa bine îngrijită şi celelalte coloane, trădând calităţi de gospodar capabil şi responsabil de bunăstarea celor din subordinea sa. O alunecare ironică spre paradigma existenţială a ofiţerului de carieră o reprezintă romanele citite pe front, a căror unică virtute este că umplu timpul. (În aceeaşi arie a literaturii consumate de ofiţeri în tentativa continuă de a evada din realitatea frontului este consemnată şi nietzscheana *Aşa grăit-a Zarathustra*, abandonată în tranşee (*ibidem,* p. 235), realitate care a intrat nejustificat în legenda promovării lui Nietzsche în rolul de precursor ideologic al nazismului.)

Infinit mai substanţială, planificarea discursurilor, prelucrarea studiilor istroromâne şi elaborarea planurilor legate de *Dicţionar* şi de Muzeul Limbii Române

BDD-A22927 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:38:02 UTC)

ocupă multe ore petrecute pe front. La acest nivel evoluează „vizionarul nevindecabil”[4] Sextil Puşcariu, mereu angrenat în proiecte filologice (activitate predilectă de refugiu în timpul războiului), în vreme ce familia rămâne fantezia predilectă de compensaţie. Memoriile alocă pagini consistente proiectului Muzeului Limbii Române şi materialelor editate sub auspiciile sale, memorialistul îmbrăţişând cu entuziasm rolul supraordonat de savant, de filolog şi creator de instituţii şi opere fundamentale:

> „De-mi va ajuta Dumnezeu să duc la îndeplinire opera aceasta, atunci mi-am făcut datoria în viaţă. Ea aş vrea să fie bogată ca lucrările lui Miklosich, clară ca scrierile lui Gaston Paris şi ingenioasă şi aţâţând pe cititor la lucrări nouă, ca operele lui Meyer-Lübke. De greşelile care se vor strecura în ea şi pe care critica noastră le va sublinia cu deosebită bucurie, nu-mi fac griji, căci am curajul greşelii. În schimb însă, serviciile pe care le va aduce vor fi mari, adunând odată materialul fundamental – pe care lucrări ulterioare îl pot completa –, orânduindu-l în mod clar şi explicând în mod metodic problemele filologiei române, atunci când nu le poate dezlega” (*ibidem*, p. 195–196).

Sinteza elementelor cuprinse în viziunea lui Sextil Puşcariu, mai ales încorporarea unor referinţe filologice ilustre (slavistul Franz von Miklosich, romanistul Gaston Paris sau profesorul Wilhelm Meyer-Lübke) şi prezentarea detaliată a fiecărui aspect al marelui său proiect filologic demonstrează încă din epoca războiului ponderea filologului în economia sa de rol.

Vorbeam mai sus de replierea lui Sextil Puşcariu în rolul de familist fericit. În cazul său, războiul funcţionează catalitic în această direcţie, mai ales iubirea pentru soţia sa fiind potenţată de perspectiva plecării pe front şi alimentată de seria epistolară încorporată în memorii. „Atunci [...] – notează el – s-a cimentat atât de puternic unirea noastră, încât am simţit că moartea nu o poate curma, iar viaţa nu o poate mări” (*ibidem*, p. 23), şi delimitează prin această axiomă una dintre dimensiunile supraordonate ale existenţei sale, aceea de *soţ al Leonorei*, căreia îi raportează fiecare succes şi fiecare eşec al misiunilor sale militare, diplomatice, academice sau administrative, asigurându-se astfel că fiecare rol asumat beneficiază de o oglindă, că nu este produsul unui exerciţiu autist.

Pe de o parte, războiul intensifică iubirea pentru Leonora, iar pe de altă parte, acţionează ca potenţator utopic. Masiva confruntare cu spectrul thanatic ar trebui să genereze – crede Puşcariu – „o vreme a sentimentului nobil, cu milă faţă de sărman, cu credinţă în dragoste, cu iubire mare pentru copii, cu sentimentul vieţii intime [...], o vreme de înălţare sufletească” (*ibidem*, p. 47), altfel spus, o utopie umanistă posterioară oricărei crize sau rupturi, izvorâtă dintr-un optimism structural esenţial în împăcarea cu soarta. Tot un exerciţiu de conciliere destinală este şi acceptarea transformărilor aduse de vârstă, înlocuirea treptată a scăpărărilor spiritului cu scrupulele omului de ştiinţă. Avem aici, în fond, o lecţie de echilibru, de împăcare cu sine şi de recunoaştere a fericirii în manifestări mărunte, mai puţin exuberante.

[4] *Ibidem*, p. 116

BDD-A22927 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:38:02 UTC)

Memorialistul notează fără accente dramatice mişcările de front la care ia parte în calitate de ofiţer responsabil cu aprovizionarea, bombardamentele şi luptele desfăşurate în proximitatea sa, dar omite evenimente majore, refugiindu-se scriptic şi, probabil, mental, în lateralele lui. Laterale doar în aparenţă străine de război, precizează el, deoarece este vorba despre războiul trăit de el, un război mai puţin convulsiv decât arată statisticile şi istoriile oficiale. În 1920, Sextil Puşcariu îşi delimitează limpede opţiunea diaristică şi justifică eludarea istoriei mari a conflagraţiei:

> „Pe mine nu m-au preocupat evenimentele mari ce au umplut anii 1914–1918, ci am vrut să arăt cum ele s-au răsfrânt în sufletul unui român care a luptat pe frontul celălalt, în Alsacia şi Lorena românească, şi gândurile ce le-au stârnit aceste lupte, văzute din perspectiva limitată a luptătorului pe o porţiune mică de teren" (*ibidem,* p. 31).

El subliniază străduinţa de a nu altera imaginile de atunci (din anii războiului) prin reflexii *post-festum*, marcând astfel diferenţa faţă de nenumăraţi „scriitori de memorii ce vor să apară atât de bucuros ca bine informaţi şi cu mult simţ de previziune" (*ibidem*). Autorul evită astfel orice ipostaziere profetică, justificabilă în logica speranţei patriotice reiterate în anii războiului, dar detaşată de imperativul veridicităţii memoriilor. Cu toate acestea, în anii războiului el se joacă uneori cu profeţii, neîmplinite însă.

Prioritatea sincerităţii este afirmată într-o teoretizare amplă a rolului de constructor textual, elaborată din perspectiva unui filolog conştient de canoanele şi de limitele discursului său:

> „Autorul unui dicţionar şi al unor studii despre bogăţia limbii româneşti cu ample documentări e dezarmat când, în memoriile sale din război, ar vrea să descrie una din cele mai adânci senzaţii ale ostaşului, dorul de casă şi de pace, sau arzătoarea dorinţă, cea de concediu" (*ibidem,* p. 32).

O potenţială soluţie expresivă este exerciţiul epistolar destinat soţiei sale, guvernat de autenticitate, de „sinceritate absolută", şi infuzat de un lirism generat de iubire, aceasta fiind, în viziunea sa, una dintre dimensiunile de rol care nu necesită justificare.

Revenind la paginile consacrate Primului Război Mondial, rezultatul este un tablou personal al conflagraţiei, subiectiv la palierul trăirii, dar obiectiv la acela al evenimentelor înşiruite, fără proiecţii eroizante, cu puţine şi critice consideraţii asupra evenimentului istoric în sine, dublat de inhibarea oricărei tentative de (auto)ipostaziere eroică. Valorile exacerbate în spectrul agonic canonizat, eroismul şi patriotismul sunt mai puţin afirmate în acest perimetru memorialistic, în care războiul, departe de a se converti în teatru eroic, se profilează ca un agregat potenţial alienant. „Totdeauna am simţit ca un chin viaţa militară, faţă de care nu aveam absolut nici o atracţie şi căreia nu-i putusem afla nici un farmec" (*ibidem,* p. 7) – consemnează Sextil Puşcariu rememorând experienţa de cazarmă din tinereţe, fadă în comparaţie cu experienţa „serioasă" a războiului, în care singurul rol realist ac-

BDD-A22927 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:38:02 UTC)

ceptat este acela de pion implicit al istoriei, forţat să cedeze orice iluzie de control destinal:

> „Grozav era simţul acesta că lumea întreagă s-a aprins şi că şi tu, care n-ai contribuit cu nimic la incendiul acesta, trebuie să iei parte la el. O revoltă surdă te ţine încătuşat. Deprins să fii stăpân pe toate acţiunile tale, să porţi consecinţele paşilor tăi gândiţi, să-ţi croieşti singur soarta – acum deodată ai devenit unealtă, care trebuie să asculţi, fără dreptul de a protesta, să mergi în necunoscut, să nu fii întrebat şi să nu ştii ce poate aduce ceasul următor, să fii obiect, maşină, slugă oarbă a unui superior cu toane, pe care îl ştii mărginit" (*ibidem,* p. 8).

Ideea revine, încorporată fiind în criza declanşată de distanţarea faţă de cei iubiţi de acasă şi de unul dintre rolurile de maxim confort psihic, cel de soţ şi tată:

> „Ceea ce e greu în război rămâne încercarea cea mare a nervilor şi singurătatea, depărtarea de iubiţii tăi, conştiinţa că-ţi mănânci anii tinereţii şi că eşti un şurub neînsemnat, care trebuie să funcţioneze fără să poată face nimic în afară de destinaţia lui" (*ibidem,* p. 103).

Ambele pasaje rezonează în sfera unei crize existenţiale acute, atenuate însă analitic de o pozitivitate simultan retrospectivă (frumuseţea vieţii sale familiale şi academice de până atunci) şi prospectivă (principiul speranţei inserat în destinul poporului român, convertit într-un crez de viaţă). Confruntat cu necesitatea cedării în faţa unui rol impus şi modelat de forţe exterioare (cel de soldat al Imperiului), autorul acestei construcţii memorialistice încearcă, prin teoretizare, să-şi reconstruiască diaristic rolul, să-l rafineze hermeneutic şi astfel, să se (re)instaureze în el. E o reinstaurare centrată pe speranţa că din acest război va rezulta „un bine mare pentru poporul românesc" (*ibidem*, p. 9), speranţă nemotivată la acea dată, de unde sugestia de construct retroactivant, de post-istorie a jurnalului, perfect compatibilă cu patriotismul programatic dominant în volum. Constant în dezvoltarea imaginii de rol al lui Sextil Puşcariu, patriotismul devine valoare explicită pe fondul intensificării memoriilor, în momentul pregătirii Unirii, când autorul îşi asumă cu entuziasm rolul de politician atipic dedicat „politicii neamului", rol conceput ca act de patriotism.

Prima secvenţă a asumării acestui rol vine pe fundalul unei nou câştigate fericiri datorate întoarcerii acasă, la Cernăuţi, fericire sancţionată culpabil de gândul responsabil că alţii continuă să suporte ororile războiului. Responsabilitatea rolului politic, imersiunea în vârtejul vieţii publice implică în primul rând renunţarea vremelnică la proiectele filologice, în mod paradoxal extrem de prezente în timpul războiului. La acest prim palier politic – implicarea în unirea Bucovinei cu România –, imaginea de rol a lui Sextil Puşcariu se construieşte într-un mod accentuat relaţional, acţiunile şi discursurile autorului fiind integrate agonal în evenimente şi dialoguri cu principalii actanţi ai acestui eveniment. Apare în plus o radicalitate, surprinzătoare la un om în principiu calm şi temperat. Mai mult decât atât, tensiunea momentului istoric adaugă o dimensiune eroică inexistentă înainte, compatibilă atât cu rolul de om politic, cât şi cu acela de gazetar, încurajată de soţia sa, în ciuda riscurilor, citatele masive din „Glasul Bucovinei" ilustrând impecabil acest lucru:

BDD-A22927 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:38:02 UTC)

„Vrem: să rămânem români pe pământul nostru strămoşesc şi să ne ocârmuim singuri, precum o cer interesele noastre româneşti; Nu mai vrem: să cerşim de la nimeni drepturile care ni se cuvin, ci în schimbul jertfelor de sânge aduse în acest război – jertfe mai dureroase decât ale altor popoare – pretindem: ca împreună cu fraţii noştri din Transilvania şi Ungaria, cu care ne găsim în aceeaşi situaţie, să ne plăsmuim viitorul care ne convine nouă în cadrul românismului" (*ibidem*, p. 322).

Militantul politic şi gazetarul lasă locul analistului politic într-un *intermezzo* în care Puşcariu încearcă să aşeze în cadre teoretice evenimentele de la Cernăuţi, catalogate de el drept „revoluţie", din moment ce verifică două simptome: „prefacerea maselor docile, inerte şi inconştiente de statişti în actorii principali, cu roluri decisive ale noii piese ce se joacă" şi emergenţa conjuncturală a liderului: „[...] în fruntea lor apare omul providenţial, care regizează aceste mase" (*ibidem*, p. 328), rol atribuit lui Iancu Flondor. Efervescenţa epocii îi permite memorialistului o relaxare subiectivă, evenimentele şi portretizările fiind marcate în această ordine – „nu cum erau de fapt, ci cum mi se părea mie că sunt" (*ibidem*, p. 329). Ulterior, autorul intervine corectiv, principalul beneficiar fiind tot Iancu Flondor, apreciat în timp, dar perceput pe moment ca alteritate amorală:

„Azi îmi dau seama că un revoluţionar nu trebuie să fie ceea ce se înţelege îndeobşte printr-un «caracter». El nu trebuie să aibă preocupări pe care concepţiile noastre şi experienţa cotidiană le-au etichetat în rubrica de «morale». De multe ori el trebuie să renunţe la scrupulele pe care i le-ar dicta chibzuinţa rece şi să-şi păstreze fanatismul şi încrederea în instinctul lui de previziune şi în calităţile-i de supraom" (*ibidem*, p. 330–331).

(Puşcariu este atât de prins în vârtejul istoric de dinaintea Unirii, încât ignoră versurile lui Lucian Blaga, catalogat drept un „obscur îndrăgostit" (*ibidem*, p. 326), vremurile fiind mai importante decât literatura. Va reveni însă asupra lor apreciindu-le.)

Asumarea rolului de militant pentru Unire atrage după sine şi un rol politic activ, mai puţin dezirabil, ca secretar de stat la Externe în guvernul „de jucărie" al lui Flondor. Efemeritatea guvernului nu este singurul motiv al indezirabilităţii funcţiei, infinit mai importantă fiind preocuparea lui Sextil Puşcariu pentru conservarea imaginii sale de om aparte şi cumpătat într-o ţară în care toţi vânează funcţii publice. Mefienţa faţă de acest rol transpare şi din evaluarea prestaţiei sale:

„Activitatea mea ca secretar la externe n-a fost mare. Lucrul principal care mi se părea că trebuie făcut, legătura cu ceilalţi români, o înjghebasem înainte de a primi funcţiunea aceasta" (*ibidem*, p. 336).

O atenuare a fervorii politice este adusă şi de întâlnirea cu un profesionist ireproşabil al câmpului politic, Ion I. C. Brătianu („om mare", în aprecierea memorialistului – *ibidem*, p. 342) şi cu viziunea acestuia asupra organizării politice a României Mari:

„Mai prudent decât Coandă şi mai târziu Leonte Moldovan, el n-a vorbit de marile sacrificii pe care le-a făcut România pentru noi şi de recunoştinţa ce i-o datorăm alipin-

BDD-A22927 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:38:02 UTC)

du-ne necondiţionat de ea. Dar simt că lozinca aceasta pleacă de la el şi ea e foarte primejdioasă şi injustă. Noi am făcut sacrificii tot atât de mari" (*ibidem*, p. 339).

Entuziasmul prim al Unirii lasă locul deziluziei generate de reinstaurarea vechilor păcate în peisajul politic românesc, coincide cu acceptarea incompatibilităţii sale cu rolul de om politic (pe fondul refuzului de a interveni pentru o serie de necunoscuţi, Sextil Puşcariu începe să fie convins că nu este om politic), moment ideal pentru reîntoarcerea la filologie şi pentru reorientarea rolului fondator, calitatea de rector al universităţii clujene înglobându-le fericit pe amândouă.

„Primind profesura şi rectoratul în Cluj – notează memorialistul –, pot să părăsesc politica după două succese frumoase. Ca iniţiator al Unirii şi ca conducător al curentului sănătos căruia i-am pus temelia în Bucovina. Astfel, singura ambiţie ce o am: de a lăsa un nume bun în ţara în care am stat 12 ani ca urmaş al lui Pumnul, îmi va fi îndeplinită" (*ibidem*, p. 363).

Dincolo de schimbarea de rol, sugestia esenţială este aceea a încheierii unui rol înainte ca spectrul maculării să-l contamineze. Este vorba despre impuritatea generată de jumătatea negativă a „sângelui oriental" din substanţa românismului, care face subiectul unui lucid discurs imagologic[5] din ultima secţiune a memoriilor.

Noul rol, acela de rector al Universităţii din Cluj, intră în logica unei datorii moştenite, visul ei preocupându-l inclusiv pe unchiul său, Ion Puşcariu, şi este îmbrăţişat şi dezvoltat cu entuziasmul propriu credinţei în măreţia vremurilor pe care memorialistul le traversează, dotat cu puterea de a le modela. Procesul românizării Universităţii din Cluj se reflectă masiv în aceste memorii, cu o indiscutabilă valoare documentară, de care autorul-protagonist este perfect conştient. El admite subiectivităţi circumstanţiale, dar, în spiritul corectitudinii obiective care-i guvernează scrierea, solicită lectorului ideal să le omită. Acelaşi spirit influenţează principalele decizii ale rectoratului său, multe dintre ele contrare intereselor manipulabile politic. Exemplară rămâne intransigenţa cu care el acţionează în cazul selecţiei corpului profesoral:

„Am zis: nu! Nici cei de la Consiliul Dirigent n-au pregătirea să examineze pe candidaţi, nici ministerul n-are obiectivitatea politică să aleagă oameni imparţiali. Şi atunci am propus acea comisie de 12 învăţaţi cu prestigiu şi neexcepţionabili, care au fost adevărata garanţie a succesului" (*ibidem*, p. 388).

Însă, departe de a se menţine în limitele unei imagini de ordonator neconcesiv, Sextil Puşcariu permite fisuri în idealitatea acestui rol şi admite că uneori „compromisul a netezit calea care a evitat conflictele mari în probleme mai grave" (ibidem, p. 389). Altfel spus, el mărturiseşte deficienţe care nu dăunează prea mult întregu-

[5] „Multul sânge oriental care curge în vinele noastre ne face tembeli, lipsiţi de energie şi stăruinţă, nepricepători pentru o bună organizaţie colectivă, iertători de păcate – mai ales ale celor proprii –, trăitori din expediente, luxoşi, uneori cam desfrânaţi, plăcându-ne mâncarea bună, femeile frumoase şi belşugul, – dar acelaşi sânge oriental ne dă sentimentul necesar ca să nu trăim numai pentru poftele pe care le iubim, ci să ne însufleţim pentru un ideal, să credem în bine şi frumos, şi ne dă calităţi sufleteşti precum nu le are alt popor" (*ibidem*, p. 763).

BDD-A22927 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:38:02 UTC)

lui. Eforturile sale de modernizare a unei instituţii conservatoare se lovesc nu numai de interese particulare, ci şi de birocraţia şi legalitatea tiranică ce emană de la Bucureşti. Surprinzător, confruntat cu blocajele impuse de cel din urmă aspect (manifest în „[...] mulţi «regăţeni», care erau habotnici sclavi ai legalităţii şi nu aveau curajul să o calce pe faţă" – *ibidem,* p. 392–393), Sextil Puşcariu îşi relativizează inflexibilitatea şi face elogiul asumării eroice a unor măsuri „ilegale", necesare faptelor mari. Iar faptele mari implică eforturi pe măsură, de unde importanţa muncii, substitut ideal, în viziunea memorialistului, al politicii:

> „Politica de care avem nevoie şi pe care trebuie s-o facem cu toţii e politica muncii – munca răbdătoare şi conştiincioasă de fiecare zi, care îţi dă adevărata mulţumire şi face din tine un statornic exemplu bun pentru cei din jur" (*ibidem,* p. 434).

Altfel spus, un melanj fericit între datorie şi impuls pedagogic. Dar această lecţie este aplicabilă în stare pură doar în sfera ideală; în realitate, desfăşurând o muncă realmente titanică, Sextil Puşcariu rămâne conştient de fragilitatea imprevizibilă a raporturilor umane:

> „Cu Clujul va trebui să lucrez cu multă dibăcie, ca să nu ating susceptibilităţi, dar şi cu toată energia necesară, ca să nu intre amestecul politicienilor" (*ibidem,* p. 444),

categorie accentuat dezavuată după momentul Unirii. Apogeul acestui exerciţiu de echilibristică îl reprezintă inaugurarea universităţii, eveniment receptat ca moment de maximă expunere (şi implicit vulnerabilitate) personală, ceea ce nu-l împiedică pe autor să-şi asume responsabilitatea pentru crearea unei organizaţii valide.

Aşa cum am văzut, chiar şi atunci când acceptă un rol cu care este incompatibil structural – cum este cel de ofiţer –, Sextil Puşcariu acţionează în spiritul datoriei (al cărei sclav se proclamă[6]) şi demonstrează conştiinciozitate, integritate şi spirit organizatoric, dimensiuni intens dezvoltate în roluri de fondator, cum este cel de militant pentru Unire sau cel de rector al Universităţii din Cluj şi creator al Muzeului Limbii Române. Asumate cu entuziasm, aceste roluri sunt întotdeauna proiectate pornind de la premise augurale şi vizând finaluri cvasiutopice. De aici derivă un optimism ce sfidează foarte multe evidenţe negative, frenezia patriotului neanulând conştiinţa realităţii româneşti, mai ales când este vorba de disfuncţionalităţile sistemului politic şi instituţional. Este un optimism explicat în bună măsură printr-un fenomen de hibridare a rolului politic prin emergenţa idealităţii filologice, cazul ilustrativ în acest sens fiind activitatea sa diplomatică la Liga Naţiunilor. Dar chiar şi aici el simte că un profesionist al jocului politic ar fi mai adecvat rolului, reţinere explicată prin „scrupulozitatea exagerată" (*ibidem*, p. 603) şi prin irepresibila dorinţă de perfecţiune în performarea fiecărui rol asumat.

În mod bizar, lecţia construcţiei durabile ţine de perimetrul celui mai inconfortabil rol din memorii – cel de militar –, deoarece, afirmă Puşcariu, „războiul acesta m-a învăţat să înţeleg că lucrurile se întâmplă mai încet decât crede omul şi deci că este vreme să le faci pe toate" (*ibidem,* p. 65). La aceasta se adaugă obligaţia de a

[6] „[…] sclav al simţului meu de datorie [...]" (*ibidem,* p. 458).

BDD-A22927 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:38:02 UTC)

face, mai ales atunci când, în lumina optimismului său structural, memorialistul îşi interpretează rolul de ales al Fortunei, „obligat", tocmai în virtutea acestui statut de ales, să acţioneze în direcţia binelului colectiv:

> „Mi-am dat totdeauna seama că am avut noroc în viaţă [...], norocul agonisit prin muncă şi înţelepciune –, dar în acelaşi timp am avut şi simţul că trebuie să fiu gata de jertfe pentru ca să merit acest noroc şi că n-am voie să-l întrebuinţez numai pentru mine, ci trebuie să fac părtaş de el şi pe alţii. Înainte de toate pe cei de neamul meu" (*ibidem*, p. 78).

Din acest crez conturat în paginile dedicate războiului derivă o angajare perpetuă în construcţia cultural-instituţională şi în asigurarea diplomatică a noului stat român.

Dacă în desfăşurarea memorialistică a conflagraţiei Sextil Puşcariu evită ipostazieri profetice de anvergură, el inserează mici secvenţe cu aspect sibilinic în economia vieţii private. Un exemplu este furnizat de o vizită făcută lui Constantin Tarangul la Cluj, pe strada Erzsébeth (actuala Racoviţă), în anii războiului: „Mergând să-l caut şi plăcându-mi strada, mi-am zis că aici mă voi muta după război. S-a împlinit şi asta" (*ibidem,* p. 154) – constată autorul într-o analiză retrospectivă extrem de generoasă cu imagini efervescente de rol, profetul propriului destin fiind dublat de cuceritorul inspirat de cursul istoriei:

> „În dispoziţia înălţată sufletească în care mă găseam de la intrarea României în război, aveam simţul clar de cuceritor şi viziunea că în Cluj sunt stăpân" (*ibidem*).

În mecanismul configurării de rol intră indirect şi crearea imaginii celuilalt, un celălalt analizat întotdeauna cu un efort suplimentar de obiectivare, ceea ce reflectă o constantă echilibrare a reflecţiei, o echidistanţă de judecător străin pe cât posibil de *parti-pris*-uri. Astfel, chirurgical executat, necrologul lui Titu Maiorescu consemnează întâlnirile cu acesta, separând în mod egal virtuţile marelui om de minusurile sale. Aceeaşi separaţie între defecte şi calităţi o aplică el şi în cazul lui Miron Cristea, cu care dezvoltă, în prima fază, un raport de reciprocă admiraţie, stins treptat sub imperiul deziluziei. Multe portretizări sunt dublate de o anecdotică demonstrativă, George Coşbuc (compact) sau Nicolae Iorga (diseminat) beneficiind de imagini dinamice de rol. Multe dintre portretizările consacrate alterităţii sunt configurate în perimetrul Academiei, unde Sextil Puşcariu îşi dezvoltă cu pasiune unul dintre rolurile esenţiale: acela al omului ştiinţă, al filologului, singurul rol în care nu se infiltrează nici cea mai mică nesiguranţă:

> „Tot mai bine la filologia mea. Acolo cel puţin ştiu că lucrul cel fac e bun şi nu am simţul acesta nu prea plăcut că altul ar face mai bine" (*ibidem*, p. 603).

Academia devine teatrul pledoariilor sale pentru romanitatea indiscutabilă a limbii române, arena dezbaterilor ortografice în care preopinentul principal este Ovid Densusianu, dar şi ecranul pe care memorialistul îşi proiectează subtil şi contrastiv imaginea. Sancţionând de pildă propensiunea stihialului Iorga pentru admiratori fără rezerve, nu pentru prieteni, Sextil Puşcariu oferă, prin notaţii răsfi-

BDD-A22927 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:38:02 UTC)

rate în memorii, imaginea contrară: mulţi prieteni şi oglindiri familiale constante, opţiunea pentru armonie în detrimentul histrionismului, pentru datorie şi echilibru, preferate oricăror excese şi trăiri fulminante. „Secretul succesului? – se întreabă retoric memorialistul şi tot el răspunde, oferind sub aparenţele unei reţete existenţiale, o generoasă şi complexă imagine de rol:

> Cred că, înainte de toate, norocul, dacă «noroc» numim acel concurs de împrejurări exterioare şi de calităţi individuale, care se întâmplă să se întovărăşească în viaţă. O dulceaţă în glas, de care nu-ţi dai bine seama, o seninătate în privire, o decenţă în purtări, o instinctivă repulsiune faţă de vulgaritate, o minte sănătoasă, facultatea de a fi conştient de momentele de fericire prin care treci, lipsa de invidie şi bucuria sinceră să poţi ajuta pe alţii, să iubeşti şi să fii prieten, să te asemeni totdeauna cu cei mai puţin fericiţi decât tine, să crezi în binele care până la urmă iese biruitor, să te ştii resemna şi să preţuieşti o glumă, să găseşti în artă şi în frumuseţe, în bunătate şi nobleţe sufletească, dar şi în plăcerile ce ţi le oferă viaţa, satisfacţie – iată ce înseamnă să ai noroc" (*ibidem*, p. 544).

Altfel spus, o aparentă explicaţie mistică redusă la o sumă de variabile caracteriale, comportamentale, etice şi intelectuale, supuse unei combinatorii ideale, perfect acoperită genealogic şi rafinată cultural, aşa cum o demonstrează autobiografia succintă[7], elaborată în momentul împlinirii vârstei de cincizeci de ani.

BUILDING ROLE IMAGES IN SEXTIL PUŞCARIU'S MEMOIRS
(*Abstract*)

Born in Braşov and acting as a Romanian language university professor in Bukovina, the North-Eastern part of Romania which then belonged to the former Austro-Hungarian Empire and nowadays is part of Ukraine, the linguist and philologist Sextil Puşcariu joined the Italian front during the WWI as a maintenance officer, came back home in order to become one of the protagonists of the unification of Bukovina with Romania, and left voluntarily politics in order to act as the first Rector of the newly founded Romanian University in Cluj, and as the major initiator of many long lasting

[7] „Născut în Braşov [...], dintr-un tată care reprezenta o familie de ţărani – selecţionaţi şi ridicaţi până la treapta cea mai înaltă socială rurală, a preoţilor iubitori de carte, precum dovedesc manuscrisele strămoşilor şi dorul moşilor de a-şi da copiii la şcoală – şi dintr-o mamă care, după ambii părinţi, se trăgea din neamuri de negustori veniţi, probabil, din Macedonia, în structura mea fiziologică s-a îngemănat energia mare, latentă, rustică, cu o sensibilitate dusă până la rafinărie şi cu un puternic simţ de cinste şi omenie, cultivat în aceste familii de negustori, cu viaţa lor patriarhală, cu dărnicia lor proverbială, dar ceva mai degenerate în urma traiului moleşit oriental. Crescut la şcoalele din Braşov, în apogeul lor pe acea vreme, care cultivau cu sfinţenie sentimentul naţional şi idealismul, am copilărit cu tovarăşi de şcoală distinşi şi inteligenţi şi cu rude bine crescute din neamul nostru plodos, mai ales cu fete deştepte, care din fragedă pruncie m-au făcut să respect femeia şi să resimt tot farmecul pe care îl dă vieţii apropierea ei. Universitatea în străinătate, în curs de zece ani, la maeştrii specialităţii mele, în tovărăşie veselă şi aleasă, cu posibilităţi materiale de a petrece anii tinereţii în zburdălnicie fără excese, oscilând între preocupările artistice care mă cereau – fără să am talentul de a deveni însumi un artist – şi între ştiinţa pe care am iubit-o totdeauna şi pentru care aveam aplecări fireşti, stăruinţă şi răbdare. Am trecut pe la Weigand, care mi-a dat elementele şi baza solidă, la Gaston Paris, care mi-a deschis orizonturile şi la Meyer-Lübke, care m-a învăţat să adâncesc ştiinţa" (*ibidem*, p. 775).

BDD-A22927 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:38:02 UTC)

scientific and institutional projects concerning linguistics and academic life, whose heritage is still visible nowadays. In other words, Sextil Puscariu's life and work explicitly show the endeavors of someone whose personal, essentially bourgeois strivings were crisscrossed by the calls of high history, being mould by them. The paper analyzes the wide range of "role images" (to use Kenneth E. Boulding's term) taken up by Puşcariu during his lifetime and career, as they are presented in a massive corpus of retrospective writings, published thirty years after his departure, in 1978. Three motifs go through the memoirs from their first page to the last one: the inadequacy of joining the military during WWI, counterbalanced by the idea of duty, national patriotism as well as the moral obligation to convert the chances offered by history into solid community projects and institutions.

Cuvinte-cheie: *Sextil Puşcariu*, *Primul Război Mondial*, *imaginea de rol*, *lingvistică*, *Universitatea din Cluj*, *memorii*.
Keywords: *Sextil Puşcariu*, *World War I*, *role image*, *linguistics*, *Cluj University*, *memoirs*.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviţă, 21
constantina.buleu@yahoo.com

BDD-A22927 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 09:38:02 UTC)